

ЭКИ ШЫНАРЛЫГ, ХӨЙ ДҮКТҮ — ТӨРЭЭН ЧУРТКА!

Республиканың көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинин кол адыры — хой ажилы. Тоску беш чылдың дургузунда бистин колхозтарымыс болгаш совхозтарымыс 11.629,7 тонна, оон ичинде бо чылын 2.155,2 тонна дүктү кыргып алыр ийикпе, азы 1971 чылдаазындан 266,5 тоннаны хойну алыр көрдүнгөн.

Дүк кыргылдазын көүдөдиринин болгаш ооң шынарын экижидеринин херээнге хойнун баш санын өстүрери, мал чеминин баазанын экижидип тургаш, малдың дүктүр чорунун бедидери база ооң шынарын куудулатпазы хой, өшкүнү кыргылдазын организастыг эрттирери чугула уjur-дузалыг. Ынчангаш ол чугула кампанияны канчаар чорутса чогуурун республиканың Көдээ ажил-агый министрствонун моон адаанда сүмелеринде тодаргай тайылбырлап турар.

Хой, өшкүнү кыргып хуусаазы

Чинге-нарын болгаш чартык чинге-нарын дүктүгү уруг хойну чылда чангыс катап — чангыс кыргып. Ындыг хойларын чангыс төртүтүнгөн хураган калдууда келер чазын, дүгү четип келдире кыргып алыр. Кыжын (январь, февраль, март айларда) төртүтүнгөн ындыг хураганнары ооң чылын июль айынын төңүзүндө, август эгезинде, кажан чинге-нарын дүктүгү хураганнарын дүгү 3,5—4 сантиметр, а чартык чинге-нарын дүктүгү — 4—5 сантиметр чедир өзгөргө кыргып. Кыргып дүктүгү үзүнү 3 сантиметрден кыскаласа, а чартык-нарын дүктүгү — 3,5 сантиметр болуп кылдыр кыргып херек.

Бөдүүн болгаш чартык-бөдүүн, чангыс аай эвес бөдүүн хойларын чылда ийи удаа — чангыс, күзүн кыргып. Ындыг хойларын чаккы хураганнарындан ол-ла чылын дүк алыр. Ону база-ла июль төңүзүндө, август эгезинде чорудар болгаш агар дүгүн алыр.

Өшкүлери кол нуруузда апрель төңүзүндө май эгезинде, бөдүүн болгаш чартык-бөдүүн дүктүгү хойларын май ортандан, чинге-нарын болгаш чартык-нарын дүктүгүлерин — май төңүзүндө, июнь эгезинде кыргып эгелээр болза эки.

Кыргылдамын чорударынын тодаргай хуусаанын ажил-агый бүдүрүлгези хойну уксаазын болгаш дүктүн хөрөп келер үезин база агаар-бойдуштун байдалын барымдаалап тургаш тодарыдыр.

Бөдүүн дүктүгү хойларын дүгү чымыг доктаай бээр-биле хөрөөр. Ындыг хойну кыргымын сааладыр чорук дүктүн чидиритилг болурунда чедирер. Бөдүүн болгаш чартык-бөдүүн дүктүгү хойларын күскү кыргылдазын хойнун дүгү соок дүшкүжө 2—3 сантиметр апаар кылдыр, сентябрь эгезинден октябрь 1-ге чедир доозар болза чогуур.

Семис, күжү шымыр хойну дүгү эки база эрте хөрөөр. Семис хойнун дүгүнүн шынары эң-не бедик болуп болгаш кыргып сөөлүндө үр үдө үрөбей артар. Тыванын байдалында чинге-нарын болгаш чартык чинге-нарын дүктүгү хойларын дүгү июнь эгезинде хөрөөр, ынчангаш шенде кыргылдамын ынчан эгезе эки.

Ажылдап эгелээринин өрөөчкү мурунда кыргылда чорударынын планын мык тургу-

зуп алыр чугула. Анаа кыргып хойнун санын, кыргылда пункттарынын белеткелин, кам машина, чеже кыргыкчы ажылдаарын, машина болгаш кижилер бүдүрүлгө үдүр-норманын, колданынын кыргылар ээчеге графитин, ону чорударынын хуусаанын айткан турар. Баштай кыс хойларын, дараазында ирттерин болгаш эң сөөлүндө бүдүрүчү комп-карларын кыргып болза эки.

Дүк мылгакчыларын, хой кыргып столдарын, дүк пресстерин, шарып савалаар материалдарын болгаш эмерин, балыг шарып чүүлдерин мык белеткел алыр херек.

Кыргылда пункттарын болгаш машиналарын ажил-агый-ла кыргылдага кирер хойларын баш санын, кыргыкчыларын мергезилин, пункттар оларарын ырак-чоогун барымдаалап тургузар. Уруг-уруг пункттарга хой кыргылдазын 15—20 ажыл хүнүндө доозар сорууда-биле «ЗСП-12» деп 2—3 агрегатты азы 24—36 хире кыргылда агрегатын тургузуп алыр болза чогуур. Ындыг уруг кыргылда пункттарын тургузуп алыр кыргыкчыларын ажил-лаарында, дүктү кластарынын, пресстеринге, сөөртүп чорударына кончуг таарымчалыг, ол* мышка кыргылдамын контролин боттандырынга эгип.

Кыргылдамын бөдүүн болгаш чартык-бөдүүн дүктүгү хойлар турар 2—3 оларын шенеп кыргымын алыр эгелээр болза эки. Чангыс ажил-агыйларда хойу тургускан хойларын оларлар бар болгай. Оларын үстүндө айткан чурум суугаар кыргып болза чогуур. Бөдүүн дүктүгү хойну кыргып сөөлүндө, чинге-нарын дүктүгү хойларын кыргып кирер мурунда пунктуну ылаа-ла эки арыглап, аштаар апаар. Ангызын дүктүн холушпазында ол дузалыг болур. Көдүр азы өске-даа аалыг хойларын дүгүн кыргып, ону савалаарын шыгжап чүдүрерде ветеринарлыг дүгүнүн шыгызы сагым херек.

Ындыг хойларын эң сөөлүндө кыргып болгаш көдүр хойнун ажылгаар хире эвес дүгүн ийи кат шоодайга савалааш, даштынга «көдүр» деп ылаа-ла бижир. Аарыг хой кажжаалп турган кажжааларын, кыргылда херекселдерин дораан дезинфекциялар.

Бир эвес кыргылда агрегаттары тус черин электростанцияны дачыштыр ажылдаар болза, ажылдап киреринге чедир чартык шак бурунгаар эдикти биле бизекчи электростанцияны хынап көөр болгаш хөдөлдирер. Чырык четкини, электри шимчедикчилерин, чангыстан камгалады болгаш электрлик киопкаларын эдикти хынап көөр уjur-дуг. Хой чедикчилери кыргыкчыларга хойларын экеп бээр. Ылакчы биле савалакчы дүк

Механизастаттынган кыргылда пунктунун эргежок чугула

дериглери болгаш материалдары

1. Хой кыргып столдар. Бир кыргыкчыга хамаарыштыр анаа-даа, дүрген-даа кыргылдага оон калбаа 1,2—1,4 метр, бедии — 40—60 сантиметр, үзүнү — 1,7-2 метр болур.

2. Дүк агыллап ылгаар столдарын мылгакчы бүдүрүлгө кылдыр. Оон үзүнү 2,5 метр, калбаа — 1,5 метр, бедии — 30—70 сантиметр болуп болгаш ону мык холугу демир сетка-биле ийикпе, азы мык хана-карак-биле шывар.

3. Дүк деңизин база савалаан дүктү деңизлээр деңиз.

4. Дүк савалаар шоодайлар.

5. Шоодай дүй-даараар хендир.

6. Савалаан дүктү демдек-төөр хөдүп каан будук.

7. Савалааттынган дүктү таңмалай басып, дугаарлаар чүра-

гайлар комплектизи.

8. Хой кыргылдазында ажылдап турар бүтү кижилерге кедер фартуктар, халаттар база комбинезоннар.

9. Ижер сүт кудар бактар, баалыктыг стаканнар.

10. Чунар-демирлер, талтар, саван, чоттунар аржылылар.

11. Кыргылда пунктуну аштаарда херектиг демир база мык хүүркетер, хараган шир-биндлер чергелгил үрүмке херекселдер.

12. Суглуг доскаар, элезининг хааржак, тыпталар, балдылар, көчөлдер, өрт өжүрер херекселдер ышкыш өртке уур чүүлдер.

13. Кыргылда пунктунун ажилынын хүндүлел самбы-разы.

14. Киж болгаш мал эмеринин аптечкалары.

Кыргыкчыларын, кыргылда пунктунун өске-даа ажилдакчыларын белеткээри

Кыргылда пунктунун бедик бүдүрүчүлүгү ажылдаары, мында ажылдап турар кижилер бүдүрүлгө хүлээлгезин билдиринде болгаш ылаатыл күүс-сидиринде уруг-биле хамаар-лар. Агрегаттын тура дүшпейн ажылдаарын, оон техниктиг ажаалдазын база ол мышкаш техниктиг аймак чок чорукту эдикти харыялаар. Электр-шимчедикчилерин, ээлир өзектерин, хой кыргып машиналарын, көжүрүп чоругу электри четкиниин база дүк пресстерин ажилын эдикти кижилер хайгаараар. Ол кыргыкчыларын машина-биле ажил-лаарында өөредир, олар хой кыргылдазынын шынары дөш ханы-сагылды. Бизекчинин хүлээлгезин болза, кыргылда агрегаттарынын бистерин ий-шаанда чидирер, хаймага агрегатынын техниктиг ажаал-дазын хайгаараар, эдиктиг дузалаар. Кыргыкчылар хойларын шийбээткан балыгла-байн, дүк кагбайн кыргып. Кыргып хойнун дүгүн үе тыртпас, ону бокка боравас болгаш малды кеспейн кыргып.

Хойну туудуп берип турар кижилер — кыргыкчыларын тус-тузууда быжылдаттыгын черлеринге хойларын чедирип бээрин үзүктөл чок хандырап, ажил доостурга кыргылда пунктуну арыглап, аштаар хүлээлгелгил.

Деңизлекчи үчүтчик кодан, бригада аайы-биле хой бүдүрүлгө оонаштыр алган дүктүн үчүдүн чорудар. Пунктга ажылдап турар кижилерин хун бурлаа бүдүрүлгө ажилын санаар, көжүрүп камбырамынга хүнүн-не ажилдын түн-нелин демдегээр, оон-биле черелештир күнүгө дузаа-ган (саткан) дүктүн хун бур-лузуги үчүдүн чорудар.

Мылгакчы кижилер дүктү шин арыглап ылгаар, ону боктан арыглап аштаар, дүктү дүр-рер, ылгаан аайы-биле салыр болгаш пресстеринин ажилын контролээр хүлээлгелгил.

Савалакчы дүктү чангыс аай хемчээлгил савалаарга шин тырып болгаш пресстер, кыргылда үезинде мереже-лид кыргыкчыларын болгаш ылгакчыларын ажил-агыйнча өске участкаларында хос-таап, кыргылда пункттарынга ажиллаар. Кыргыкчылар бригадалар коо бедирлерин болгаш ажылдаар черлерин айтпегенде чорудар. Кыргылда пунктунун эргелекчи агрегаттарын эгелгезин доо-зупканда, анаа ажылдаар бүтү кижилерин чыгаш, оларын тус-тузууда хүлээлгелери-биле болгаш техниктиг ажил чок чоруктуң негелделери-биле таныштыраар.

Кыргылда пунктунун хун чурumu

Бир эвес кыргылда агрегаттары тус черин электростанцияны дачыштыр ажылдаар болза, ажылдап киреринге чедир чартык шак бурунгаар эдикти биле бизекчи электростанцияны хынап көөр болгаш хөдөлдирер. Чырык четкини, электри шимчедикчилерин, чангыстан камгалады болгаш электрлик киопкаларын эдикти хынап көөр уjur-дуг. Хой чедикчилери кыргыкчыларга хойларын экеп бээр. Ылакчы биле савалакчы дүк

савалаар шоодайларын белет-кел алыр. Кыргыкчылар чап-сарлап турар үеде эдикти биле бизекчи агрегаттын техник-тиг ажаалдазын чорудар. Кежээ, ажил доостурга кыргыкчылар, хой чедикчилери, дүк дачыкчылар кыргылда пунктуну аштаар. Үчүтчик кижилер савалакчы болгаш ылгакчы-биле кады савалааттын-ган дүктү деңизлээр, дүк хүл-лөп алыр черге чорудар ийикпе, азы танымалга хүл-лөдип бээр.

Кыргылда пунктунун чижек хун чурumu

6 шактан 10 шак 30 мину-та чедир хой кыргып.

10 шак 30-ден — 11 шакка чедир чапсар.

11—13 шак чедир хой кыргып.

13—15 шак чедир дүштө-кн чөм.

15—17 шак чедир хой кыргылда.

17—17 шак 30 мин. чедир чапсар.

17 шак 30 — 19 шак 30 мин. чедир хой кыргып.

19 шак 30—20 шак 30 мин. чедир кыргылда пунктуну аштаар.

Хойнун механиктиг

кыргылдазынын кол аргалары

Эдилгезин чедир кылбаан, шүүрүнүн бизи суур ийикпе, азы бистери дөтөй машина-биле хой кыргып болбас.

Кыргып турар үеде маши-нанын адаанга шүүрүнүн кал-бак аайы-биле дүк кыргытын-нын бар чылдар болза эки. Кыргыкчыга солагай бис үр-гүлүгү көстүп чоругу уjur-дуг. Шүүрүгү кешче ааар чыл-пыр база аарак кыргып. Чангыс урга болдунар-ла шаа-

биле изей кыргып болза эки, мынчан дүрген кыргытын-нын болгаш катар кыргыпас. Хө-өдөй азы катар кыргымын болдурубас, ындыг чорук шы-нарын куудулар.

Даванилардан, өезинде, кууду-руундан кыргып дүктү агыл-лай чыгы каап алыр. Амгы үеде бо кыргылдазын ийи хе-вириң ажилдап турар: стол-дарга болгаш шалага салгаш (дүрген арга-биле) кыргып.

Хойну стол кырынга кыргыры

Хойну кыргып калдуу-ла-ла хүдүсө, ынчалда-даа өөң буттарынын тептиниптер аргазын бербес болза эки. Хой кыргылда моон адаанда чү-румну сагым:

1. Оон дүгүндө чыпшыгнан бокту, малгашын хол-биле ап-тап алыр.

2. Хойнун ооргазын бөдүнчө көрдүрүп ийлендир салгаш, кыргылда машиназын хөдө-лирип алгаш, баштай кууду-рун долгандыр, даваннар аргы-зын, эмитиң дэскиндир, дөт даванын кыргаш, ону ангы салып алыр. Эмиг кыргып тур-ра оон дошпузун: холу-биле дүй тузуп алыр.

3. Он чарыктык соңгу даван-нын быттындан эгелээр, ол-ла чарыкты башкы даваны-нын быттынга чедир кыргаш, оон соонда өмигден тө-жүңгө чедир үзүн дургаар үр-биле харааны дүгүн кыргып кааштар.

4. Хойнун даваннарын бөдүнчө аңдара калгаш, солагай холу-биле оон соңгу даванын хөдүрө тыртып алыр. Ол ур-биле саарын кыргып каап-тар болгаш солагай чарыкы чарынын кыргып.

5. Суун-суук шимчээшкн-

нер-биле бел кешин, эгиле-рин, ооргазынга, хендирбизин-ге чедир доора кыргып үндү-рүттер. Мынчан хойнун кыргыттынган дүгү болу-ла сы-вырып басып турар кылдыр, хойну мынчаар салгара тууду-турар.

6. Хойнун өезин бөдүнчө уг-лай солагай ийинче аңдара тыртыпшаан, он талакы чарынын, эгизин болгаш мой-нун кыргып кааштар. Хойну аңдарын тура киопканы өжүр басып, машинаны доктаадып ал турар.

7. Суук-суук шимчээшкн-нер-биле ооргазын үзүн дур-гаар кыргып.

8. Бажынын дүгүн, бажы-нын дүгү-сиче углай мой-нуун оң талазын, чаактарын кыргып.

9. Оон соонда хойнун бажы көдүргөш, мойнуун со-лагай чарынын кыргып каап-тар болгаш машинанын өжүр-гөш, туудурун агыллаын бер-ген дүктү өскөөр илдирер.

10. Хойну тургускам, чер-ге оожом салып каар.

11. Тускай дүк чып турар черге дүгүн аппарып каар ийикпе, азы дүк дачыкчымы-га дамчыдып бээр.

Хойну дүрген кыргырынын аргазы

Сөөлгү чылдарда колхозтар болгаш совхозтар кыргылда машиназын шыгызы дес-да-раалаштыр ажылдаарынын аргазында болгаш кыргыкчы-нын үени бүдүрүчүлүгү эвес чарыггап, артык шимчээш-киннерин бөдүрүлгөзүгө үн-дөзлөп, хой кыргылдамын чаз аргазын калбаа-биле ажиллап турар. Хойну дүрген кыргымынын аргалары мын-дыг:

1. Хойнун мойнундан салга-ра туткам, ийи бут кырынга тургузуп иткеш. Бөдү аткаар-лавышаан кажжадан хойну үн-дүр сөөрткөш, хойнун че-ринге экегелеш, көп-бедирге олурту тузуп алыр.

2. Машинаны хөдөлдирип алыр, солагай холууну шенө-биле хойнун бажын ойталады идип чоруй, оон башкы дава-нын өрү салгара көдүрүтөр болгаш төжүндөн эгелеп оң талакы быттын таварты өези

дургаар баштайгы удаа кыргып баштар.

3. Хойну ол-ла хөбөөр тут-тушаан, өезин оң талазын, а оон соонда солагай талазын, дараазында соңгу даваннарын ийи аргын кыргып кааштар.

4. Хойну солагай тадаже хийиштыр ийикпеш, он та-лакы даванын буттары-биле кызып алыр болгаш солагай чарыкы соңгу даваннын даш-каар чарынын дугадан ооргаже углай кыргып.

5. Солагай бүдүн хойнун соңгу чарыкы солагай дава-нынга кезжа басып алгаш, ба-жын ойталадыр ийикпеш, төштөн мойнуун оң талазын-че өрү углай мойнун кыргып кааштар.

6. Хойнун бажын бөдүнчө донгайттышаан, оон солагай чарыкы даванын хере дүрт-каш, мойну биле чарынын солагай талазын кыргып.

7. Хойну оң талазе ийлен-

дир чыттыр салгаш, куудурун чарыныче углай солагай ээгиин кыргып кааштар, оон соонда он бутту хойнун соңгу даваннарын аргазында салыр болгаш машина-биле суук-суук кылдыр дүрт-сынын солагай чарынын кыргып доозулар.

8. Катап база-ла көп-бедир-ринче олурту иткеш, хойнун бажын оң чарыкы дэскинде

чөдөп алгаш, он талакы чаа-лан хөдөөн болгаш мойнун кыргып кааштар, оон хойнун бажын көдүргөш, ону дэски-теринге кызып алгаш, он ча-рыкы ээгиин ооргадан төшчө углай кыргып. Ону кууду-руунга кээп доозар.

9. Кыргыттынган хойну на-жазынче чорудулар, дүктү силгээш, дүрүп каар.

Дүктү савалаары

Механизастаттынган кыргылда пункттарында меха-никтиг болгаш гидравликтиг пресстерин ажылдап турар. Дүктү пресстерин пунктуну бөдүндө кылып турар болза, дүк пресстеп база ылгап турар өрөөлдерге дүктү ылгап сор-таан аайы-биле салыр үзүк-терин баш үдүр белеткел алы-ры чугула. Үзүктерин сапы ажыл-агыйда хойнун класта-рынын аайы-биле кылынган болуп болгаш үзүк бүдүрүлгө чүтлө чангыс аай кластыг хойларын дүгүн салыр.

Дүктү савалап турар үеде нарын дүктү суккан шоодай-же бөдүүн дүк хөдүжүп кире бербес-биле кичээлгелгил болу-ру чугула. Бөдүүн сортуугу дүктү савалаар мурунда хүн-ге кургалып алыр, оон соонда куудурунун, даваннарын дүгүн болгаш санзарланчак дүктү ылгай салыр.

Хойнун туудушкак дүгүн, ол мышкаш бөдүүн сортууларында белеткел стандартынын негелделерин шыгызы барым-даалап савалаар. Дүккө шык кончуг синичел, ынчангаш чылда ийи, үнелг шынарын, быжыны, хөжүн, онун чили-рип болур. Мынчангаш савала-тынган дүктүн адаанда чангы салып алыр болгаш дүк шыг-жаар чер кургаг турарын хай-гаараар. Хүндүс ол черин салгындадып турар. Дүктүн чылынган аайы-биле херекте-чилер өвилелерин белеткел контроларынын скелетарынче чүдүрүп чорудуп турар болза эки.

Кыргылда пунктунунга ажылды чүдүртүрүн, кыргыл-лаын шынарын контролээр ажил-агыйнын зоотехниктери болгаш ветеринар ажилдакчы-лары боттандыраар.

Хой кыргылдазында ажылдап турар ажилчыннарнын ажил телевири

Кыргылда пунктунун ажилдакчыларынын чижек шталы болгаш оларын шалыны.		Хой кыргылдазында ажылдап турар ажилчыннарнын ажил телевири	
30А-12 деп 1 ат-ретка	30А-12 деп 2 ат-ретка	Күүсө-көп ажил-ламын разны	Хүндө ажил тө-лөп
Пункт эргелекчи	1	1 шалымы айда	70—75
Эдикти слесарь	1	2	4 р. 60 коп.
Бизекчи	1	2	4 р. 09 коп.
Моторист	1	1	4 р. 09 коп.
Кыргыкчы	12	24 анаа-III дүрген-IV	4 р. 98 к. 5 р. 60 к.
Ылакчы	1	2	2 р. 73,3 к.
Хой чедикчи	2	4	2 р. 53,9 к.
Дүк дачыкчы	2	4	2 р. 40 к.
Савалакчы-пресст	2	3	4 р. 43 к.
Дугаарлакчы	1	1	2 р. 40,2 к.

Хөд-биле кыргымынын IV разряды — 2 р. 53,9 к. Элек-три шугукудан ажылдаар электрлиг кыргылда агрега-ты-биле ажилдап турар тава-рылда моторист херекте-тинмес. Дүрген кыргып ар-га-биле ажилдап турар тава-рылда ол штаттан дузалакчы ажилчыннар (хөй чедикчи-лер, бизекчилер) казыттынар.

Кыргыкчыларын ажил тө-лөвүн килограмм дүк кыр-гааны дөш кылаан ажилын барымдаалаар чурум суугаар төлөөр, ажилдап кылырып нормазын хойларын назы-хар база дүгүнүн шынарын аай-лы-биле тургузар.

Эдикчинин, бизекчинин, мо-тористин күш-ажылын тракто-рист-машинистин шалы тарыны суугаар, шак барым-даалап төлөөр.

Хойну эки шынарлыг (хөд-өктөвейн, чулбарлавай, ке-

жи шыммактавай) кыргыаы дөш кыргыкчыларга ажил-лаанын барымдаалаар ажил-тө-лөвүнүн 20 хууун хире шалып төлөвүн немей бээр.

Совхозтар ажилчыннарын күш-ажыл төлөвүн дуга-йында чангыс аай дүрүмүн 34-кү кезеңге дүштүр хөй кыргылдамын ажилчыннар-ны лагдыган ажилын эки шынарыг өй-шаанда күүсө-кени дөш, ол ажилларга үн-дүрген ажил төлөвүнүн 20 хуу чедир хөмчээлн ажил-агыйнын директору хуу-саа бетинде берип шаңнап бо-лур.

Хөй кыргылдамында колхо-зуларын ажил төлөвүн совхоз ажилчыннарынга таар-ыштыр тургускам күш-ажыл төлөвүн болгаш шаңнада-рын барымдаалап берип болу-рун колхозтарга сүмелээр.

Эргим эштер! Алдын өртөктүгү дүктү, чөөктү ажаап алырынын бо сүмезин кыргылда пункттарына азып алгаш, таныжыңар!

